

För barns rättigheter och trygghet – en ny lag om omhändertagande för vård av barn och unga

Remissyttrande ställt till Socialdepartementet

Inledning

Maskrosbarn har beretts möjlighet att inkomma med remissvar avseende utkastet till lagrådsremiss. Maskrosbarn yttrar sig med utgångspunkt i vårt uppdrag att företräda barn vars föräldrar har ett missbruk, psykisk sjukdom eller som utsätter dem för våld. Barnens egna erfarenheter, åsikter och perspektiv utgör utgångspunkten för Maskrosbarns samlade synpunkter.

Synpunkter på remissförfarandet och svarstiden

Maskrosbarn vill inledningsvis framföra kritik mot remissförfarandet i detta ärende. Att en lagrådsremiss av denna omfattning och komplexitet har skickats ut i nära anslutning till jul- och nyårshelgerna, med en mycket begränsad svarstid, har medfört bristande förutsättningar för remissinstanserna att genomföra en tillräckligt djupgående analys av förslagen. Reformen innebär genomgripande förändringar av lagstiftningen för vård av barn och unga, vilket kräver betydande tid och resurser för att kunna bedöma rättssäkerhet, konsekvenser och ändamålsenlighet. Maskrosbarn vill också framhålla att även om frågorna i viss mån har behandlats i tidigare utredningsarbete, däribland 2015 års LVU-utredning, är detta första gången flera av dessa förslag ges möjlighet att bemötas i ett konkret lagstiftningssammanhang.

Den snäva tidsramen har begränsat möjligheterna till ett väl förankrat remissförfarande, vilket riskerar att försvaga den demokratiska processen och kvaliteten i lagstiftningsarbetet. Detta är särskilt problematiskt mot bakgrund av att reformen syftar till att stärka barns rättigheter, då de aktörer som arbetar nära barn och unga inte har givits tillräckliga förutsättningar att analysera förslagets konsekvenser ur ett barnrättsperspektiv. Mot denna bakgrund lämnar Maskrosbarn sina synpunkter med förbehåll för att den korta svarstiden har begränsat möjligheterna till en fördjupad granskning, varför remissvaret i huvudsak är av övergripande karaktär.

Övergripande synpunkter

Maskrosbarn välkomnar ambitionen att stärka barns rättigheter och trygghet genom en ny och mer överskådlig lagstiftning. Att barnet tydligare lyfts fram som rättighetsbärare och att barns och ungas rättigheter samlas i ett eget kapitel kan

bidra till att stärka barnrättsperspektivet i lagstiftningen. Samtidigt vill Maskrosbarn understryka att en sådan struktur i sig inte är tillräcklig, utan att ett verkligt genomslag för barns rättigheter ytterst är beroende av hur lagstiftningen i övrigt är utformad och tillämpas i praktiken.

Ny grund för omhändertagande: Barnets anknytning till familjehemmet

Maskrosbarn delar utredningens problembild och välkomnar rent principiellt en förskjutning bort från återföreningsprincipen som en absolut utgångspunkt i barnvården. Maskrosbarn ställer sig i grunden positiv till ambitionen att ge barnets anknytning till familjehemmet och barnets bästa ökad betydelse och ser detta som ett viktigt steg för att flytta fokus från biologiska föräldrars rättigheter till barnets rätt till trygghet, stabilitet och kontinuitet. Detta ligger också i linje med de erfarenheter som barn och unga i Maskrosbarns verksamhet delar, där många beskriver en otrygghet i placeringen till följd av osäkerhet om framtiden och en rädsla för att knyta an till familjehemmet när återförening hela tiden framställs som ett överordnat mål.

Jag fick ofta höra att målet var att jag skulle återförenas med mina föräldrar, att det var allra bäst för mig. Samtidigt hade jag polisanmält mina föräldrar för misshandel av mig och mina syskon. /Ungdom på Maskrosbarn

Samtidigt finns det skäl att problematisera den föreslagna nya grunden för omhändertagande. Maskrosbarn noterar att den föreslagna grunden för fortsatt omhändertagande på grund av barnets anknytning till familjehemmet i viss mån kan förstås som ett mer avgränsat och konkret alternativ till tidigare förslag om att införa barnets bästa som självständig rekvisit för tvångsvård, såsom föreslogs i 2015 års LVU-utredning och som Maskrosbarn sedan tidigare ställt sig positiva till. Medan Hagsgårds förslag kritiserades för att ge ett alltför vidsträckt bedömningsutrymme, kan den nuvarande ordningen ses som ett försök att ringa in barnets bästa genom ett mer preciserat rekvisit. Samtidigt aktualiserar båda modellerna samma grundläggande fråga om hur barnets bästa ska ges reellt genomslag utan att rättssäkerheten åsidosätts.

I detta sammanhang vill Maskrosbarn särskilt betona vikten av att omhändertagande på grund av anknytning inte utvecklas till ett alternativ till vårdnadsöverflytt, som redan i dag är det rättsliga institut som är avsett att ge barnet långsiktig stabilitet och rättslig trygghet, men som används i alltför begränsad utsträckning. Maskrosbarn ser en risk för att förslaget kan påverka incitamenten att verka för en vårdnadsöverflytt. Mot denna bakgrund vill Maskrosbarn understryka betydelsen av att stärka förutsättningarna för vårdnadsöverflytt, bland annat genom att säkerställa att familjehem som genomgår en sådan process ges tillräckligt och långsiktigt stöd, som ett led i att bättre tillgodose barnets behov av stabilitet och trygghet över tid. En ordning som innebär omhändertagande på grund av barnets anknytning bör tillämpas parallellt med ett aktivt arbete för att klargöra barnets långsiktiga situation, inklusive förutsättningarna för vårdnadsöverflytt. Ett sådant omhändertagande bör inte vara ett slutläge i sig, utan användas under tiden som det utreds huruvida en återförening är till barnets bästa eller

om förutsättningarna för en vårdnadsöverflytt är uppfyllda och barnet därmed behöver stanna kvar i familjehemmet på obestämd tid. En sådan ordning kan enligt Maskrosbarn bidra till ökad trygghet för barnet och bättre tillgodose familjehemsplacerade barns behov av stabilitet och kontinuitet.

Oavsett vilken rättslig ordning som väljs vill Maskrosbarn framhålla behovet av att möjliggöra fortsatt vård även i situationer där de missförhållanden som föranledde omhändertagandet enligt LVU inte längre föreligger, om detta bedöms vara till barnets bästa. Vid bedömningar av barnets bästa i dessa situationer måste barnets egen inställning tillmätas avgörande betydelse. Samtidigt vill Maskrosbarn understryka att förutsättningarna för att ta ställning till vilken rättslig lösning som bäst tillgodoser detta behov i dagsläget är begränsade, då frågan inte har utretts tillräckligt djupgående.

Nya grunder för omhändertagande

Utan att ta ställning till de konkreta förslagen om nya grunder för omhändertagande vill Maskrosbarn erinra om vikten av att sådana grunder utformas med stor restriktivitet. Brett hållna och otydliga rekvisit, som i praktiken är svårtillämpade och ställer höga krav på socialtjänstens bedömningar, innebär betydande risker för godtycklig och diskriminerande tillämpning.

Behov av helhetsbedömning vid omhändertaganden

Maskrosbarn vill vidare uppmärksamma att den föreslagna strukturen för grunderna för omhändertagande, där olika rekvisit provas åtskilt i separata kapitel, riskerar att leda till en stuprörsartad bedömning av barnets situation. Barns utsatthet och behov av skydd uppstår sällan isolerat antingen till följd av omsorgsbrister eller barnets eget beteende, utan är ofta resultatet av en sammantagen livssituation där flera faktorer samverkar. Mot denna bakgrund är det oklart varför lagstiftningen inte tydligare möjliggör en helhetsbedömning av barnets situation över gränserna mellan kapitel 2 och 3. En ordning som bättre stödjer samlade och nyanserade bedömningar av såväl omsorgsbrister som eget beteende är enligt Maskrosbarn nödvändig för att säkerställa att beslut om tvångsvård grundas på barnets faktiska behov av skydd och vård, snarare än på en snäv uppfyllelse av enskilda rekvisit.

Om särskilda befogenheter och tvångsåtgärder vid särskilda ungdomshem

Maskrosbarn är starkt kritiska till att de särskilda befogenheterna inom den statliga barn- och ungdomsvården förs över till ny lagstiftning utan att ha föregåtts av en fördjupad barnrättslig analys av hur dessa befogenheter faktiskt tillämpas i praktiken. Detta är särskilt anmärkningsvärt mot bakgrund av den omfattande och återkommande kritik som under lång tid riktats mot Statens institutionsstyrelse från tillsynsmyndigheter, media, civilsamhällesorganisationer och internationella organ.

Upprepade granskningar från bland annat Barnrättsbyrån visar att ingripande tvångsåtgärder såsom avskiljning, fasthållningar och vård i enskildhet används frekvent på sätt som i praktiken innebär allvarliga kränkningar av barns grundläggande rättigheter.

Mot denna bakgrund menar Maskrosbarn att det är allvarligt att lagstiftningen riskerar att befästa och legitimera tvångsbefogenheter vars användning inneburit allvarliga kränkningar av barns rättigheter. Maskrosbarn hade därför förväntat sig en mer djupgående analys av tvångsbefogenheternas faktiska användning samt en samlad och fullständig översyn av dessa befogenheter i sin helhet.

Därtill är uppdelningen av regelverket problematisk ur ett barnrättsperspektiv, då en särskild lag om befogenheter riskerar att signalera att den skyddskaraktär och de principer som bär upp LVU inte fullt ut ska gälla vid utövandet av de mest ingripande tvångsåtgärderna mot barn.

Avslutande synpunkter

Maskrosbarn delar ambitionen att stärka barns rättigheter och trygghet, men vill understryka att reformer av denna omfattning förutsätter gedigen beredning, fördjupade analyser ur ett barnrättsperspektiv samt ett remissförfarande som ger berörda aktörer reella möjligheter att bidra med sina erfarenheter och perspektiv.

Mot bakgrund av den korta remisstiden lämnas dessa synpunkter med förbehåll för att en fullständig analys av förslagen inte varit möjlig.

Maskrosbarn

Linn Nordin
Barnrättsjurist

Sandra Patel Seropian
Påverkanschef